

METAFORA CONFLICTULUI ÎN COMUNICAREA POLITICĂ

Marinela Vrămuleț
Universitatea Ovidius Constanța

La métaphore du conflit dans la communication politique (Résumé)

L'article propose une approche cognitive de la métaphore du conflit dans la communication politique et il se fonde sur la conception de Lakoff & Johnson qui soutiennent que les métaphores nous permettent de définir la réalité en termes métaphoriques et d'agir en fonction de ceux-ci. Cela permet qu'un domaine (celui politique dans notre cas) soit réinterprété dans les termes d'un autre (celui de la lutte, de la guerre). Nous comprenons le domaine politique à travers le domaine de la guerre et c'est justement en cela que consiste la force cognitive de la métaphore.

1.0. Auzim tot mai des sau citim în ziare: « *Inceputul unui război în cadrul coaliției* », « *Riscul unui război cu presa* », « *Război P.S.D.-P.R.M.* » și multe alte enunțuri de acest fel care nu numai că nu miră pe nimeni, dar nu stârnesc nici un fel de reacție (poate doar un oarecare interes). Toți știm că în nici unul din aceste enunțuri nu este vorba de « un conflict armat între două sau mai multe grupuri, clase sociale sau state, pentru realizarea unor interese economice și politice » așa cum DEX-ul definește războiul, ci despre niște conflicte politice cu care ne-am obișnuit.

Discursul politic abundă de astfel de enunțuri pe care le întâlnim frecvent în mass media sau le folosim în limbajul cotidian. Ne propunem în această analiză să arătăm mecanismele care stau la baza acestor expresii, mai exact, cum și de ce aceste conflicte politice ajung să fie exprimate lingvistic cu ajutorul unor expresii aparținând conflictului fizic - lupta în general și războiul în special. Sunt ele enunțuri metaforice sau aparțin limbajului literal? Pot fi în același timp metafore și aparține și limbajului literal? Aceste întrebări preocupă un număr tot mai mare de lingviști în ultima vreme, iar unele dintre ele își găsesc răspunsul în unele studii complexe asupra cărora ne vom opri în analiza noastră.

1.1. *Metafora războiului – o metaforă literală* (Gilles Gauthier)

Observând numărul mare de metafore conflictuale din domeniul politicii Gauthier (1994) arată că o metaforă de tipul "X este războinic" este o *metaforă literală*: *metaforă* întrucât există o neconcordanță între sensul literal al enunțului și contextul enunțării (*defectuositate* în termenii lui Searle) pe care ascultătorul o detectează și *literală* întrucât același ascultător nu va putea da o altă interpretare și va trebui să admită tot în termenii lui Searle că « S este R »-ul pe care vrea să îl spună este exact « S este P »-ul pe care îl spune. (1) Pentru a descrie modul în care funcționează metaforele, Searle pleacă de la distincția dintre *sensul frazei sau al cuvântului*, notat simbolic « S este P » și *sensul enunțării locutorului*, notat « S este

R ». In această optică, problema funcționării metaforei este de a ști cum poate ajunge interlocutorul de la « S este P » la « S este R ».

Așadar « S este R » = « S este P », « R » și « P » fiind identice. Cu alte cuvinte semnificația originală a enunțului « lui X îi place lupta, disputa în război » este înlocuită de semnificația metaforică a enunțării sale (lui X îi place lupta, disputa în politică) care devine noua semnificație literală a enunțului. Acest paradox se explică, spune Gauthier, prin metaforizarea comunicării politice care este concepută și înțeleasă ca o luptă (război).

1.2. Metafora războiului- o metaforă a gândirii (Lakoff și Johnson)

Cu alte cuvinte, politica și comunicarea politică sunt considerate forme figurate ale bătăliei, războiului. Aceasta este de altfel una din ideile fundamentale ale teoriei cognitiviste ai cărei reprezentanți, Lakoff și Johnson (1980) considerând că metafora ne ajută să înțelegem un anumit concept în termenii unui alt concept (de aceea ei propun distincția dintre *metaforă conceptuală* și *metaforă lingvistică* sau *expresie metaforică*) deplasează analiza metaforei din sfera limbajului în cea a gândirii :

« ...la métaphore n'est pas seulement affaire de langage ou question de mots. Ce sont au contraire des processus de pensée humaine qui sont en grande partie métaphoriques. C'est ce que nous voulons dire quand nous disons que le système conceptuel humaine est structuré et défini métaphoriquement. Les métaphores dans le langage sont possibles parce qu'il y a des métaphores dans le système conceptuel de chacun » (p. 16)

Înțelegerea comunicării politice ca o luptă este datorată transferului care are loc de la un domeniu, numit domeniu *origine* (în cazul nostru cel al luptei, războiului) la un alt domeniu, numit domeniu *target* (cel al politicii). Conflictul armat dintre grupuri, clase, state devine un conflict/o dispută între adversari politici. Intre cele două domenii are loc un transfer care este posibil tocmai datorită faptului că are loc o suprapunere de structuri, iar această suprapunere, la rândul ei, este posibilă întrucât noi gândim și înțelegem un domeniu prin prisma sau cu ajutorul unui alt domeniu. Acest ultim aspect constituie de altfel după Lakoff și Johnson esența metaforei:

« Nous comprenons l'expérience de manière métaphorique quand nous utilisons un Gestalt appartenant à un domaine d'expérience pour structurer notre expérience dans un autre domaine » (p. 242)

Cei doi lingviști analizează metafora DISCUTIA ESTE RAZBOI arătând că în cultura noastră experiența discuției este concepută parțial după modelul experienței războiului (persoana cu care discutăm este un adversar, noi atacăm poziția acesteia apărând-o pe a noastră, câștigăm sau pierdem teren, elaborăm sau punem în practică strategii etc.). O dovedesc expresii ca :

Vos affirmations sont *indéfendables*. Il a *attaqué* chaque point faible de mon argumentation. Tu n'es pas d'accord ? Alors, *défends-toi* !

Structura conversației preia unele aspecte din structura războiului și locutorul acționează în consecință. Lupta fizică se transformă în una verbală, iar structura discuției reflectă acest lucru. DISCUTIA ESTE RAZBOI este o metaforă întrucât discuția și războiul sunt două categorii diferite : cea dintâi se bazează pe cuvânt și nu pe confruntare fizică. Același lucru se poate spune despre metafora analizată de Gauthier POLITICA ESTE LUPTA/RAZBOI : structura politicii împrumută unele aspecte din structura războiului și omul politic acționează în consecință. Acest lucru arată că metaforele conceptuale nu sunt izolate ci legate între ele în baza acelorași dimensiuni de structură. Acest lucru este posibil pentru că există o metaforă mai generală – VIATA ESTE O LUPTA – celelalte două devenind așadar cazuri specifice / particulare. Se poate vorbi așadar de o ierarhizare metaforică, structura proiecțiilor fiind aceeași la toate nivelele chiar dacă unele cazuri particulare pot conține aspecte specifice (există un nucleu comun și aspecte specifice domeniului precis la care ne referim: discuție, politică etc.).

1.3. VIATA ESTE O LUPTA – metaforă conceptuală generală

Metafora generală care înglobează celelalte metafore este așadar VIATA ESTE O LUPTA. Ea este o metaforă conceptuală și nu o simplă expresie lingvistică întâmplătoare sau idiosincronică. Au folosit-o de-a lungul timpului filozofi sau scriitori, în proză sau în poezie: « *Cette vie est un combat perpetuel* » spunea Voltaire, « *La vie est une bataille sans trêve et sans merci* » spunea Romain Roland, iar în versuri George Coșbuc îndemna « *O luptă-i viața deci te luptă* ».

Urmând teoria lui Lakoff și Johnson am spune că mai mult decât niște frumoase figuri retorice aceste metafore ne ajută să privim și să înțelegem viața ca pe o luptă. Ele fac parte din cultura noastră. Faptul că noi concepem viața ca o luptă (există în sistemul conceptual al fiecăruia dintre noi) o dovedesc nenumăratele expresii pe care le folosim zi de zi: *a lupta până la ultima suflare* (fr. *se battre jusqu'au dernier souffle*; it. *battersi, combattere all'ultimo sangue*), *a (nu) se da bătut* (ne pas s'avouer vaincu; it. (non) darsi per vinto) etc.

Spunem cu Lakoff (1991) că metafora *Viața ca o luptă* este rezultatul proiectării (*mapping*) ontologice și epistemice între două domenii conceptuale, de la domeniul *origine* – război, luptă – la domeniul *target* – viață. În concepția lingvistului american limbajul este o reflectare a acestor proiecții care și ele sunt convenționale, una din modalitățile convenționale de a înțelege viața. Aceste proiecții sunt puternic structurate: există *corespondențe ontologice*, în sensul că entități ale domeniului viață (ființele umane, acțiunile în care acestea se angajează, succesele sau insuccesele lor, etc.) corespund în mod sistematic unor entități ale domeniului luptă/război (luptători, lupte – războaie – bătălii, victorii sau eșecuri, etc.):

- ființele umane corespund luptătorilor;
- acțiunile în care ne angajăm în viață corespund acțiunilor din luptă;
- scopurile în viață sunt scopuri în luptă;
- menținerea hotărârilor în viață corespunde menținerii poziției în luptă;

- succesele în viață corespund victoriilor în luptă;
- insuccesele corespund înfrângerilor.

Prin intermediul *corespondențelor epistemice*, cunoștințele pe care le avem despre luptă/război sunt proiectate asupra domeniului Viață. Aceste corespondențe ne permit să reflectăm asupra vieții folosind cunoștințele pe care le avem despre luptă/război.

Un posibil scenariu de luptă ar putea fi compus astfel:

X se angajează într-o bătălie (cu sau împotriva voinței sale). Alături de el (în aceeași tabără) sunt tovarășii de luptă. De cealaltă parte se află inamicul împotriva căruia va trebui să lupte. Pentru a-l învinge pe inamic X va trebui să fie înarmat (cu arme, muniții), dar să pună în practică și tot felul de strategii. La final el poate fi învinge (câștiga) sau pierde părăsind câmpul de luptă.

Corespondențele ontologice proiectează acest scenariu (numit în științele cognitive *structură de cunoaștere*) pe un scenariu al vieții care ar putea fi următorul:

X' se angajează în diferite acțiuni (cu sau împotriva voinței sale). Ii va avea alături pe cei care îl vor sprijini sau ajuta (prieteni, rude etc). În întreprinderea lui va întâmpina greutăți, piedici, obstacole. Pentru a le depăși X' va trebui să folosească tot felul de mijloace. La final X' poate înregistra succese sau eșecuri.

Spuneam mai înainte că metafora conceptuală VIATA ESTE O LUPTA are ca fundament această proiecție ontologică și epistemică între domenii conceptuale (domeniul origine: LUPTA /RAZBOI - domeniul target: VIATA).

Propunem câteva încarnări lexicale ale acestor corespondențe:

C1: Succesele în viață corespund câștigării luptei (victoriei în luptă)

A se acoperi de glorie // être chargé, couvert de lauriers // mietere allori

C.1': A înregistra succese înseamnă a câștiga teren în luptă

A câștiga teren // gagner du terrain (regagner le terrain perdu) // acquistare, guadagnare terreno, prendere campo

C.2: Insuccesele în viață corespund pierderii luptei (înfrângerii)

C.2': A eșua, a suferi un eșec în viață înseamnă a fi învins, a suferi o înfrângere

A suferi o mare înfrângere, a se lăsa bătut//essuyer une défaite// darsi per vinto,essere sconfitto

C.2'': A înregistra insuccese înseamnă a pierde teren în luptă

A pierde teren // perdre du terrain // perdere, cedere terreno

C.3: A abandona/ a ceda înseamnă a renunța la luptă

A bate în retragere, a se preda // battre en retraite ; sonner la retraite // battere in ritirata

C.3': A abandona, a ceda înseamnă a părăsi câmpul de luptă

A pierde terenul // abandonner le terrain // abbandonare, lasciare, cedere il campo

C.3'': A abandona, a ceda înseamnă a depune armele

A depune armele// déposer, rendre les armes // abbassare, abbandonare, deporre, posare, cedere, gettare le armi.

Metafora conceptuală VIATA ESTE O LUPTA este alcătuită din suma corespondențelor ontologice pe care le-am notat C.1/ C.2/ C.3 și a corespondențelor epistemice care derivă din acestea: C.1 +C.1' +C.2 +C.2' +C.2'' +C.3 +C.3'+C.3.''

Cu ajutorul lor, cunoștințele despre război sunt proiectate asupra cunoștințelor despre viață. Aceste corespondențe ne permit să gândim viața folosindu-ne de cunoștințele despre război.

Înțelegând metafora conceptuală VIATA ESTE O LUPTA ca rezultatul acestor proiecții ontologice și epistemice vom înțelege o serie întreagă de metafore ca: « **Înarmat** cu răbdare m-am hotărât să mă îndrept spre prima agenție »; « caută de lucru **înarmat** cu un creion și un bloc de portative »; « **înarmat** fiind numai cu cuvinte și expresii ce sunt în cea mai mare parte neologisme »; « [copiii] **înarmați** cu posibilități de comunicare orală și în scris încep grădinița la 5 ani »; « [Darvin] nu se socotea suficient de **înarmat** cu argumentele necesare examinării descendenței naturale a omului »; « In fața apelor dezlănțuite ești **dezarmat** și nu poți decât să te **predai** »; « S-au acordat burse candidaților **declarați învingători** în urma procesului de selecție »; « [Claudia Schiffer] a muncit pe brânci, **a cucerit Europa** cu figura care amintea de o altă frumusețe ... »

Sunt toate expresii comune, cotidiene, ilustrari ale corespondențelor dintre domeniul războiului și cel al vieții. Spunem cu Lakoff că dacă toate acestea ar fi simple metafore lingvistice ne-am putea aștepta ca ele să dea naștere unor metafore diferite; în realitate ele nu sunt decât materializarea lingvistică a unei singure metafore în care viața este conceptualizată ca o luptă. Din exemplele de mai sus putem observa că în funcție de domeniul țintă precis sau de anumite circumstanțe armele folosite în luptă, pentru atac sau pentru apărare, devin « răbdarea, creionul și blocul de portative, cuvintele și expresiile, argumentele etc ». Viața este conceptualizată metaforic și acest lucru face posibilă existența (dar și nașterea) unui număr imens de expresii lingvistice diferite. Acest lucru demonstrează că este o metaforă vie, productivă care trăiește prin expresiile metaforice existente sau care continuă să se nască.

Am făcut această analiză pentru a arăta că se poate stabili o ierarhie în modul de concepere a metaforelor. Vom reveni la analiza metaforei POLITICA ESTE RAZBOI care împreună cu DISCUTIA ESTE RAZBOI, DRAGOSTEA ESTE RAZBOI ar putea fi considerate subordonate metaforei VIATA ESTE LUPTA/RAZBOI. În același timp ele vor fi mai specializate.

1.4. POLITICA ESTE O LUPTA – metaforă conceptuală specializată

Am arătat mai sus că politica este înțeleasă ca o luptă fizică. Prin urmare metafora POLITICA ESTE LUPTA FIZICA va fi rezultatul proiectării corespondențelor ontologice și epistemice din domeniul origine (lupta fizică) în domeniul obiect - politică. Întreaga activitate politică va fi structurată după modelul luptei fizice. Corespondențele ontologice vor fi, cu mici nuanțări sau precizări, cele specifice domeniilor Viață-Luptă:

- oamenii politici corespund luptătorilor;
- acțiunile politice corespund acțiunilor din luptă;
- scopurile în politică sunt scopuri în luptă;
- menținerea hotărârilor în politică corespunde menținerii poziției în luptă;
- succesele în politică corespund victoriilor în luptă;
- insuccesele corespund înfrângerilor.

Același scenariu de luptă pe care l-am proiectat în domeniul VIATA în baza corespondențelor ontologice, îl vom adapta la domeniul POLITICA:

X'' se înscrie în cursa electorală (în majoritatea cazurilor cu voința sa). Alături de el (în același partid) sunt aliații sau simpatizanții săi care îi vor fi alături. Inevitabil, în celelalte partide sunt adversari politici (care devin repede și dușmani) cu care va trebui permanent să se confrunte pentru a-și atinge țelul. Va folosi în acest scop argumente, tehnici, strategii. Confruntarea se va finaliza cu un succes sau cu un eșec.

Oameni politici sau simpli cetățeni – observatori sau spectatori – toți cunoaștem bine aceste « scenarii ». Fac parte din cultura noastră și sunt stocate în cunoașterea noastră enciclopedică. De aceea ni se pare firesc ca politica să fie concepută ca un *câmp de luptă* în care cel puternic încearcă să îl domine pe cel slab sau în inferioritate numerică. Expresii ca *a fi de o parte (sau de alta) a baricadei, a sta în tranșee* confirmă acest lucru. Pe de altă parte, politicienii înșiși își asumă rolul de *luptători* (pot fi *bătăioși* sau *războinici*) date fiind interesele pentru care *luptă* : mai întâi ca să ajungă la putere (de altfel înseși alegerile electorale sunt niște *bătălii* care se pot solda cu *victorii* (răsunătoare) sau *înfrângeri* (zdrobitoare)); o dată *reputată victoria*, proaspeții *învingători se vor coaliza* (vor face *coalii*) pentru a le putea face față adversarilor politici, opozanților care le devin și *dușmani*.

Am putea continua folosind aceleași expresii metaforice care fac parte integrantă din vocabularul nostru ; faptul că ele sunt în număr atât de mare demonstrează că metafora POLITICA ESTE O LUPTA FIZICA este productivă, este vie și este poate una dintre cele mai exploatate de mass media. Am putea chiar spune că mass media nu

face decât să reia metafora DISCUTIA ESTE RAZBOI (pe care au analizat-o Lakoff și Johnson).

Propunem în continuare câteva ilustrări ale corespondențelor dintre cele două domenii cu expresii metaforice provenind din diferite surse (presă, televiziune, internet):

- (1) Acțiunile oamenilor politici sunt atacuri în luptă (ATAC-OFENSIVA)
(1') *unii vor **ataca*** (pe lângă verbul *a ataca*, vom întâlni locuțiuni verbale ca *a porni un atac*, *a trece la atac* sau *a lansa o ofensivă*, *a trece la ofensivă*):

“A fost un **atac** dur la adresa UDMR. In plus V. Stoica **a atacat** proiectul...”;
“C.V. Tudor **a atacat** mizerabil și i se plătește cu aceeași monedă.” Tărăniștii **au atacat** politica guvernului”; “Partidele aflate la putere **au pornit un atac** frontal asupra statului de drept”;

“Ultima **ofensivă** a președintelui Constantinescu împotriva corupției”; “Cu tobe și trompete, cu surle și goarne, președintele Constantinescu **a lansat o nouă ofensivă** anticorupție”; “Guvernul oprește **ofensiva** împotriva presei”; “Guvernul se pregătește să **lanseze ofensiva** pentru aderarea la NATO”; “Echipele electorale **au trecut la ofensivă**”

- (2) Atacul/ofensiva presupun o reacție care poate fi:
(2') una DEFENSIVA (de APARARE)

“El reușește să placheze prin **ofensiva** sa orice reacție **defensivă** din parte democraților americani”; “Din nefericire și politica externă a României este mereu una în **defensivă**”; “[I. Iliescu] nu are ce să le promită oamenilor. El duce o campanie **defensivă** în care încearcă să demonteze promisiunile celorlalți”.

- (2'') un CONTRAATAC

“In urma sondajelor favorabile, liderul PRM a **declanșat** un veritabil **contraatac**”

- (3) *Eșecurile în politică sunt înfrângeri în luptă* (politicienii sunt înfrânți, pot capitula sau se pot retrage)

“In fața sindicaliștilor Guvernul **bate în retragere**”

“Guvernul **învinge** de deputații PDSR”; “Care va fi soarta celor **învinși** de Băsescu la Convenția PD?” “P. Roman **înfrânt** la Consiliul Național”; “O **înfrângere** în Parlament pune pe gânduri PDSR”; “PNTCD a înregistrat o umilitoare **înfrângere**”; “Alegerile sfârșitului de an 2000 au constituit o **înfrângere** semnificativă a societății civile românești”;

“Președintele Elțin si-a pierdut bruma de popularitate pe care o avea, **a capitulat** jenat sub presiunea Parlamentului”; “Liderii PNTCD, PNL, PD **au capitulat** în fața șantajului UDMR”;

“Partizanii președintelui nu **au depus armele**. Dimpotrivă, au atacat furios”.

(4) *Succesele în politică sunt victorii în luptă*

“Ei speră să iasă **învingători în lupta** cu CV Tudor”; “Forțele de dreapta **au repurtat o victorie** la alegerile generale”; “Radu Vasile **a repurtat o victorie** la alegerile generale”; “Pentru prima oară liberalii ieșeau **victorioși** într-o **bătălie** cu țărăniștii”.

Pe lângă faptul că ne permite să structurăm domeniul politicii după modelul domeniului războiului, metafora POLITICA ESTE RAZBOI reduce cunoștințele noastre despre politică la o cunoaștere a raporturilor de forță, de strategii și tehnici de luptă. Deja ni se pare un fapt normal să percepem o dezbateră politică în termeni de război, *discuția politică = război* fiind manifestarea unei structurări profunde și stabile. Metafora POLITICA ESTE RAZBOI s-a consolidat considerabil în reprezentarea raporturilor politice și s-ar putea spune și de ce. Pe de o parte ea conține toate elementele necesare punerii în scenă, elemente care au un mare impact la public întrucât ceea ce reține cel mai mult atenția este nu atât problema care trebuie rezolvată cât jocul personajelor, acțiunile lor și mai ales victoriile și eșecurile lor, cu alte cuvinte tot ce ține de spectacular. Pe de altă parte, oamenii politici sunt cei care se comportă ca niște adevărați războinici așa cum am arătat mai sus pentru a-și atinge scopurile sau a-și apăra interesele.

BIBLIOGRAFIE

- CACCIARI, C (1991): *Teorie della metafora*, Milano, Raffaello Cortina Editore.
 GAUTHIER, G (1994): “La métaphore guerrière dans la communication politique” in *Métaphores (I)*, Recherches en communication, Univ. Catholique de Louvain.
 KLEIBER, G (1994): *Nominales. Essais de sémantique référentielle*, Armand Colin.
 LAKOFF, G & JOHNSON, M (1980): *Les métaphores dans la vie quotidienne*, Paris, Les Editions Minuit.
 LAKOFF, G (1991): « Una figura del pensiero », in Cacciari [1991].
 MEUNIER, J-P (1994): « Métaphores journalistiques » in *Métaphores (II)*, Recherches en communication, Univ. Catholique de Louvain.
 MOESCHLER, J (1996): *Théorie de la pragmatique et pragmatique conversationnelle*, Paris, Armand Colin.
 MOESCHLER, J & REBOUL, A (1994): *Dictionnaire encyclopédique de pragmatique*, Paris, Seuil.